75 LAT
PAŃSTWOWEGO MUZEUM ARCHEOLOGICZNEGO
w Warszawie
1928–2003

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LVI
2002 – 2003

W 130 ROCZNICĘ TOMU I
1873 – 2003

WARSZAWA 2003 VARSOVIE

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

TOM LVI

130 ROCZNICA WYDANIA PIERWSZEGO TOMU
WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNYCH

1873 – 2003

75 ROCZNICA UTWORZENIA
PAŃSTWOWEGO MUZEUM ARCHEOLOGICZNEGO
W WARSZAWIE

1928 – 2003

Redaguje zespół / Editorial staff:
mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief), prof. dr. hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego / subeditor), mgr Grazyna Orlińska, mgr Radosław J. Prochowicz, mgr Andrzej Tomaszewski

Tłumaczenia / Translations:
Anna Kinecka
Katarzyna Czarnecka, Jacek Andrzejowski

Skład i łamanie / Layout:
J. Andrzejowski, Radosław J. Prochowicz

Rycina na okładce: kościana zawieszka grzebieniowata
ze Stodzewa, pow. garwoliński (rys. L. Kobylińska)

Cover picture: a bone comb-pendant
from Stodzew, distr. Garwolin (L. Kobylińska del.)

Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury. Ponadto nasze książki i czasopisma można zamawiać w PMA, tel. +48 (22) 831 32 21–25/110 lub pod adresem internetowym wydawnictwapma@pma.pl.

Adres redakcji / Editorial office:
Państwowe Muzeum Archeologiczne
ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 831 32 21–25/141,152; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: j.andrzejowski@pma.pl

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

ORGAN MUZEALNICTWA I KONSERWATORSTWA ARCHEOLOGICZNEGO

Tom (Vol.) LVI

SPIS TREŚCI

Contents

75 lat Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (1928–2003)

Wojciech Brzeziński, 75 lat Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie 3
75 Years of the State Archaeological Museum in Warsaw

Wojciech Nowakowski, Działalność naukowa PMA 7
Scientific Activity of the State Archaeological Museum

Danuta Piotrowska, Z dziejów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie 13
The History of the State Archaeological Museum in Outline

Miscellanea

Jerzy Libera, Nowe znalezisko gromadne krzemiennych narzędzi wiórowych na stanowisku 1C w Gródku nad Bugiem 37
A New Multiple Find of Flint Blade Tools at Gródek nad Bugiem, Site 1C

Jerzy Libera, Znaleziska gromadne siekier krzemiennych z Lubelszczyzny 45
Multiple Flint Axe Deposits from the Lublin Region

Marek Florek, Anna Zakościelna, Depozyt wiórów krzemiennych z Krowiej Góry koło Sandomierza (stan. 14. gm. Łoniów, woj. świętokrzyskie) 51
Deposit of Flint Blades from Krowia Góra near Sandomierz (Site 14, Comm. Łoniów, *Woj.* Świętokrzyskie)

Aneks: Witold Migal, Analiza technologiczna wiórów z Krowiej Góry k. Sandomierza 60
Technological Analysis of Blades from Krowia Góra near Sandomierz

Anna Drzewicz, Dwa czekany typu Nortycken z Czubina ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie 63
Two Knobbed Shaft-Hole Axes Type Nortycken from Czubin in the Collection of the State Archaeological Museum in Warsaw

Teresa Węgrzynowicz, Zabytki z wczesnej epoki żelaza z terenów Rosji w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie 69
Early Iron Age Finds from Russia in the Collection of the State Archaeological Museum in Warsaw
Материалы раннего железного века с территории России в фондах Государственного Археологического Музея в Варшаве

Bartłomiej Karch, Materiały z wczesnej epoki żelaza z Kalisza Tyńca, woj. wielkopolskie 87
Early Iron Age Finds from Kalisz Tyniec, *Woj.* Wielkopolskie

Aleksandra Żórawska, Dwa nieznane cmentarzyska kultury łużyckiej z Ziemi Dobrzyńskiej 103
Two Unknown Lusatian Culture Cemeteries in Dobrzyń Province

Vykinktas Vaitkevičius, Badania cmentarzyska kurhanowego koło wsi Pakalniai na Litwie. Przyczynek do dyskusji nad datowaniem początków kultury kurhanów wchodniolitewskich 111
Archaeological Investigation of a Barrow Cemetery at Pakalniai, Lithuania. Contribution to the Discussion on the Dating of the Origins of the East-Lithuanian Barrow Culture
Archeologiniai Pakalnių pilkapių tyrinėjimai, Lietuva
Pretekstas diskusijai dėl ankstyvosios Rytų Lietuvos pilkapių kultūros datavimo

Sylwia Małachowska, Nieznany skarb (?) z Leszna koło Łęczycy 125
An Obscure Hoard (?) from Leszno near Łęczyca

Materiały

Mirosława Andrzejowska, Groby kloszowe z cmentarzyska w Stodzewie, gm. Parysów, stan. 3 131
Cloche Grave Culture Graves at the Cemetery at Stodzew, Comm. Parysów, Site 3

Mirosława Andrzejowska, Cmentarzysko fazy wielkowiejskiej na stan. 1 we Władysławowie Chłapowie, woj. pomorskie 145
Cemetery of the Wielka Wieś (*Grossendorfer*) Phase, at Władysławowo Chłapowo, Site 1

Urszula Kobylińska, Zbigniew Kobyliński i Dariusz Wach, Wyniki badań wykopaliskowych grodziska w Klukowiczach na Podlasiu 189
Excavation of the Stronghold at Klukowicze in Podlasie (NE Poland)

Aleksandra Żórawska, Ocalałe i niepublikowane materiały z badań Waldemara Heyma w Bystrzcu, powiat kwidzyński (Weißhof, Kr. Marienwerder) 229
Unpublished and Survived Materials from Excavations of Waldemar Heym at Bystrzec, Distr. Kwidzyn (Weißhof, Kr. Marienwerder)

Zbigniew Nowakowski, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Żdżarowie, pow. sochaczewski 283
A Cemetery of the Przeworsk Culture at Żdżarów, Distr. Sochaczew

Polskie badania w Dawidgródku nad Horyniem (część 1)

Sylwia Małachowska, Polskie badania archeologiczne na grodzisku w Dawidgródku nad Horyniem (Białoruś) 381
Polish Archaeological Research at the Hillfort at Davyd-Haradok on the Haryn' (Belarus)
Польскія археалагічныя даследаванні на гарадзішчы ў Давыд-Гарадку над р. Гарынь (Беларусь)

Caroline Earwood, Wooden Artefacts from the Medieval Town of Dawidgródek, Belarus 393
Drewniane zabytki ze średniowiecznego miasta w Dawidgródku, w Republice Białoruś
Знаходкі з дрэва з сярэднявечнага гарадзішча ў Давыд-Гарадку, у Рэспубліцы Беларусь

Sylwia Małachowska, Wyroby z żelaza i obróbka tego metalu na terenie grodu w Dawidgródku nad Horyniem (Białoruś) 431
Iron Finds and Ironworking at the Early Medieval Hillfort at Davyd-Garadok on the Haryn' (Belarus)
Вырабы з жалеза і апрацоўка гэтага металу на тэрыторыі гарадзішчы ў Давыд-Гарадку над р. Гарынь (Беларусь)

Sylwia Małachowska, Obróbka metali nieżelaznych z grodziska w Dawidgródku nad Horyniem (Białoruś) 451
Nonferrous Metal Finds from the Early Medieval Hillfort at Davyd-Garadok on the Haryn' (Belarus)
Апрацоўка каляровых металаў у Давыд-Гарадку (Беларусь)

Aneks: Longina Koziorowska, Metaloznawcze badania zabytków pochodzących z Dawidgródka w dawnym powiecie stolińskim (Białoruś) 463

Wykaz skrótów 469

Wiadomości Archeologiczne, t. LVI, 2002–2003

ALEKSANDRA ŻÓRAWSKA

DWA NIEZNANE CMENTARZYSKA KULTURY ŁUŻYCKIEJ Z ZIEMI DOBRZYŃSKIEJ

TWO UNKNOWN LUSATIAN CULTURE CEMETERIES IN DOBRZYŃ PROVINCE

W zbiorach Muzeum w Kwidzynie[1] zachowały się materiały z badanych przez wieloletniego kierownika ówczesnego *Heimatmuseum Marienwerder* – Waldemara Heyma dwóch cmentarzysk kultury łużyckiej: w Rybitwach, gm. Bobrowniki, pow. lipnowski i Sitnie, gm. Zbójno, pow. golubsko-dobrzyński (dawn. *Sittenfeld, Kr. Leipe*), obydwa woj. kujawsko-pomorskie (Ryc. 1). Badania na obu stanowiskach prowadzone były przypuszczalnie na początku lat czterdziestych ubiegłego wieku, zaś ich wyniki nie zostały już nigdzie opublikowane[2], przez co obydwa cmentarzyska pozostawały do tej pory nieznane w literaturze.

Zachowana w kwidzyńskich zbiorach ceramika stanowi zaledwie niewielką część materiałów pozyskanych w trakcie badań obu cmentarzysk – większość zabytków niestety nie przetrwała wojny. Nie zachowała się także jakakolwiek dokumentacja z badań (tj. plany bądź opisy grobów, rysunki ceramiki oraz zabytków wydzielonych), nie jest znana również bliższa lokalizacja żadnego z omawianych stanowisk. Jedyną wzmianką na temat stanowiska w Rybitwach jest lakoniczny wpis do księgi inwentarzowej *Heimatmuseum*, uściślający rok badań, zaś odnośnie cmentarzyska w Sitnie brak jest jakichkolwiek informacji.

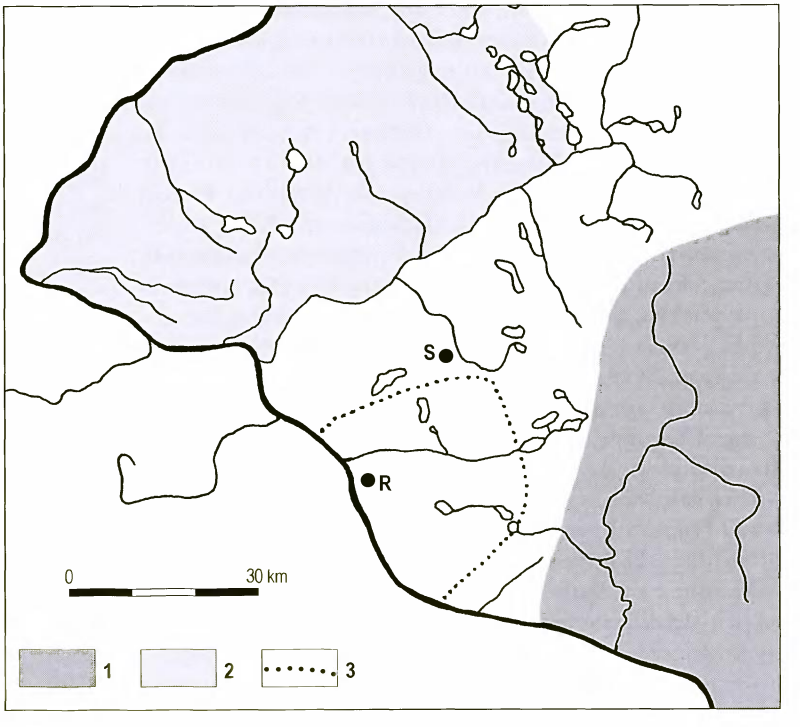

Ryc. 1. Lokalizacja cmentarzysk w Rybitwach (R), pow. lipnowski, i Sitnie (S), pow. golubsko-dobrzyński. 1 – zasięg północnomazowieckiej grupy kultury łużyckiej; 2 – zasięg chełmińskiej grupy kultury łużyckiej; 3 – zasięg wschodniowielkopolskiej grupy kultury łużyckiej (wg J. Dąbrowskiego 1997)

Fig. 1. Location of cemeteries at Rybitwy (R), distr. Lipno, and Sitno (S), distr. Golub-Dobrzyń. 1 – range of the Lusatian Culture group from northern Masovia; 2 – range of the Lusatian Culture group in Kulmerland; 3 – range of the Lusatian Culture group from eastern Great Poland (after J. Dąbrowski 1997)

[1] Panu dr. Antoniemu Pawłowskiemu, Dyrektorowi Muzeum w Kwidzynie serdecznie dziękuję za udostępnienie materiałów do opracowania i publikacji, zaś Pani mgr Sylwii Kawskiej-Tatarze z tego muzeum za wszelką udzieloną mi pomoc.

[2] Jak wynika z przechowywanego w Archiwum Muzeum w Kwidzynie listu W. Heyma do M. Jahna z 17 lipca 1943 roku, pełne opracowanie materiałów z cmentarzyska w Rybitwach (a także z innego cmentarzyska łużyckiego z miejscowości Mierzyn) było przygotowane i złożone do druku w kolejnym zeszycie rocznika „Gothiskandza". Niestety, ostatni numer „Gothiskandzy" ukazał się w 1942 roku, zaś opracowanie zaginęło.

Rybitwy, gm. Bobrowniki, pow. lipnowski

Cmentarzysko badane w 1940 roku, wpisane zostało do księgi inwentarzowej *Heimatmuseum Marienwerder* pod numerem 3260 jako *Rybitwy, Kr. Lipno, Gräberfeld d. Lausitzer*. Jedyna wzmianka w literaturze dotycząca znalezisk z Rybitw pojawiła się w *Neueingänge und Fundnachrichten im Berichtjahr 1940* w 3. zeszycie rocznika „Gothiskandza" (1941, s. 102)[3]. Wymienione są w niej dwa cmentarzyska. Jedno, na którym właściciel terenu – nauczyciel Fandrey przeprowadził kilkudniowe badania, odkrywając szereg bliżej nieokreślonych grobów, zgłoszone zostało przez landrata powiatu Wiebego. Prawdopodobnie z tego cmentarzyska Fandrey przekazał (do *Westpreußischen-Provinzial Museum* w Gdańsku ?) znalezioną w Rybitwach *eine wandalische Urne*. Drugie stanowisko, określone jedynie lakonicznie jako *Urnengräber*, zgłosił rolnik E. Lange. Być może na skutek informacji o odkrywanych w Rybitwach kolejnych cmentarzyskach zostały podjęte regularne badania wykopaliskowe, prowadzone przez W. Heyma.

W zbiorach Muzeum w Kwidzynie znajduje się obecnie dziewięć naczyń opisanych jako „Rybitwy". Na siedmiu z nich zachowały się jeszcze niemieckie opisy – wymalowane białą farbą na brzuścach nazwa stanowiska i numer obiektu, dzięki czemu ich identyfikacja nie budzi żadnych wątpliwości.

1. Obiekt 7. Duże naczynie wazowate (popielnica?) z kryzą, o cylindrycznej szyjce i silnie wydętym brzuścu. Powierzchnia ceglastobrązowa, wygładzona. Domieszka drobnoziarnista. Śr. wylewu 31 cm, dna 9 cm, wys. 25 cm. Nr inw. MKA[4] 466 (Ryc. 2:3). **2.** Obiekt 8. Profilowany czerpak o lekko wyodrębnionej krawędzi, łukowato wygiętych ściankach bocznych oraz taśmowatym, zwężającym się ku dołowi uchu, wystającym ponad krawędź wylewu. Powierzchnia wygładzona, brązowa w czarne plamy. Domieszka drobnoziarnista. Śr. wylewu 13,5 cm, dna 5,5 cm, wys. 4 cm. Nr inw. MKA 347 (Ryc. 3:1). **3.** Obiekt 20.1. Duże naczynie dwustożkowe o niewyodrębnionej krawędzi, lekko stożkowatej szyjce i zaokrąglonym załomie brzuśca. Brzusiec w miejscu największej wydętości zdobiony dookolną bruzdą, pod nią grupami ukośnych naprzemianległych rytych kresek. Powierzchnia wygładzona, brunatno-czarna. Domieszka drobnoziarnista. Śr. wylewu 24 cm, dna 12 cm, wys. 27 cm. Nr inw. MKA 259 (Ryc. 3:6). **4.** Obiekt 24.5. Czerpak o płasko ściętej, niewyodrębnionej krawędzi, lekko zaznaczonej cylindrycznej szyjce i łukowato wygiętych ściankach bocznych, z taśmowatym uchem, znacznie wystającym poza krawędź wylewu. Szyjka oddzielona od brzuśca dookolną bruzdą. Powierzchnia wyświecona, brunatna. Domieszka drobnoziarnista. Śr. wylewu 14 cm, dna 4,5 cm, wys. 6,5 cm. Nr inw. MKA 245 (Ryc. 3:5). **5.** Obiekt 27.3. Profilowana misa o wyodrębnionej, rozchylonej na zewnątrz krawędzi i silnie wygiętych ściankach bocznych, ze śladami po uszku dolepionym do krawędzi wylewu i miejsca największej wydętości brzuśca. Powierzchnia zniszczona, pierwotnie wyświecona, brązowa w czarne plamy. Domieszka drobnoziarnista. Śr. wylewu 16,5 cm, dna 5,5 cm, wys. 8,5 cm. Nr inw. MKA 532 (Ryc. 2:1). **6.** Obiekt 28.2. Czarka o niewyodrębnionej krawędzi, krótkiej cylindrycznej szyjce i łagodnie wygiętych ściankach bocznych. Powierzchnia wygładzona, jasnobrązowa. Domieszka drobnoziarnista. Śr. wylewu 9,8 cm, dna 5 cm, wys. 5,6 cm. Nr inw. MKA 455 (Ryc. 3:3). **7.** Obiekt 30. Naczynie wazowate z kryzą, cylindryczną szyjką i silnie wyodrębnionym, profilowanym brzuścem. W miejscu przejścia szyjki w brzusiec dwa symetryczne pseudouszka. Powierzchnia wygładzona, brunatno-czarna. Domieszka drobnoziarnista. Śr. wylewu 36 cm, dna 10 cm, wys. 21 cm. Nr inw. MKA 478 (Ryc. 2:2).

Pozostałe dwa naczynia opisane są jedynie jako „Rybitwy", bez numeru obiektu.

1. Stożkowata misa o płasko ściętej, niewyodrębnionej krawędzi z taśmowatym uchem, lekko zwężającym się ku dołowi, nieznacznie wystającym ponad krawędź wylewu. Powierzchnia wygładzona, brązowa. Domieszka drobnoziarnista. Śr. wylewu 11 cm, dna 5 cm, wys. 4,5 cm. Nr inw. MKA 454 (Ryc. 3:4). **2.** Miniaturowe naczyńko o lekko rozchylonej na zewnątrz, wyodrębnionej krawędzi, stożkowatej szyjce i baniastym, profilowanym brzuścu. Dolne partie noszą ślady wtórnego przepalenia. Powierzchnia wygładzona, brązowa. Domieszka drobnoziarnista. Śr. wylewu 8 cm, dna 4,5 cm, wys. 6,5 cm. Nr inw. MKA 260 (Ryc. 3:2).

Sitno, gm. Zbójno, pow. golubsko-dobrzyński

Cmentarzysko (?) badane[5] przypuszczalnie na początku lat 40-tych. Na temat tych badań nigdzie nie ukazała się żadna wzmianka, brak jest też informacji w przechowywanych w Muzeum w Kwidzynie archiwaliach W. Heyma[6]. W zbiorach tego muzeum zachowało się zaledwie pięć naczyń, pochodzących z tego stanowiska. Udało się je zidentyfikować dzięki zachowanym niemieckim nazwom, wymalowanym na brzuścach naczyń.

1. Obiekt 9.2. Duża profilowana misa o silnie rozchylonym wylewie. Przy krawędzi wylewu plastyczna wypustka. Powierzchnia zagładzona, lekko chropowata od domieszki, brązowa w szare plamy. Domieszka średnioziarnista. Śr. wylewu 25 cm, dna 7,5 cm, wys. 9 cm. Nr inw. MKA 60 (Ryc. 4:4). **2.** Obiekt 10.3. Naczynie misowate (popielnica?) o niewyodrębnionej krawędzi, cylindrycznej szyjce i łagodnym załomie brzuśca. Powierzchnia niestarannie zagładzona, brązowa. Domieszka drobno- i średnioziarnista. Śr. wylewu 27,5–28 cm, dna 9 cm, wys. 15,5–16 cm. Nr inw. MKA 541 (Ryc. 4:3). **3.** Obiekt 11.2. Duża profilowana misa o silnie rozchylonym wylewie. Brzusiec łagodnie zaokrąglony w miejscu największej wydętości. Powierzchnia wygładzona, brązowa. Domieszka drobnoziarnista. Śr. wylewu 23 cm, dna 5,5 cm, wys. 10 cm. Nr inw. MKA 450 (Ryc. 4:5). **4.** Obiekt 51.b(?). Naczynie dwustożkowe (popielnica?) o niewyodrębnionej krawędzi, lekko stożkowatej szyjce i ostrym załomie brzuśca. Szyjka i część przydenna zagładzone, brzusiec poniżej załomu chropowacony. Barwa brązowa. Domieszka drobnoziarnista. Śr. wylewu 23 cm, dna 7,5–8 cm, wys. 22,5 cm. Nr inw. MKA 278 (Ryc. 4:2). **5.** Numer obiektu nieznany. Duża, profilowana misa o silnie rozchylonym wylewie, łagodnym załomie brzuśca i lekko wyodrębnionym dnie. Do krawędzi wylewu i miejsca największej wydętości brzuśca dolepione taśmowate uszko. Powierzchnia wyświecona, brązowa. Domieszka drobnoziarnista. Śr. wylewu 27 cm, dna 7,5 cm, wys. 11 cm. Nr inw. MKA 263 (Ryc. 4:1).

* * *

Spośród zaprezentowanych wyżej materiałów za najbardziej efektowne można uznać dwa okazy naczyń wazowatych z kryzą z Rybitw (Ryc. 2:2.3). Stanowią one

[3] Miejscowość wymieniona została jako *Rybytwy, Kr. Leipe*.

[4] Muzeum w Kwidzynie/Archeologia.

[5] Na pozyskanie tych materiałów w trakcie systematycznych badań wskazują numery obiektów przy nazwie stanowiska.

[6] W księdze inwentarzowej *Heimatmuseum Marienwerder* jest tylko jeden wpis dotyczący znaleziska z tej miejscowości z 1943 roku, niemniej nie odnosi się on do znaleziska archeologicznego (*Wisentschädel mit Unterkiefer u.d.großt. Teil der übrigen Knochen. F.O. Sittenfeld, Kr. Leipe*).

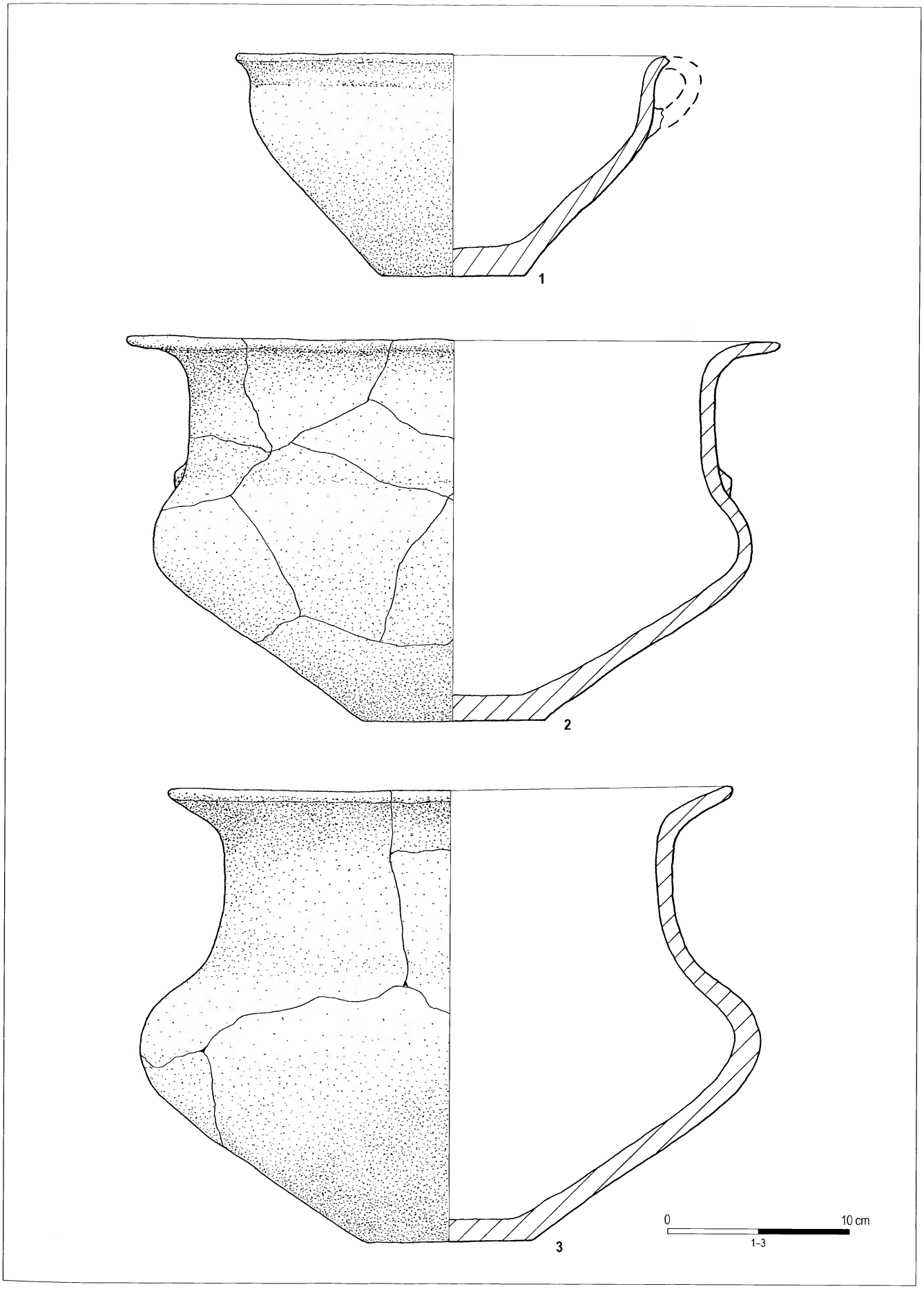

Ryc. 2. Ceramika z cmentarzyska w R y b i t w a c h , pow. lipnowski. 1 – ob. 27.3; 2 – ob. 30; 3 – ob. 7. Wszystkie rys. A. Potoczny
Fig. 2. Pottery from the cemetery at R y b i t w y , distr. Lipno. 1 – feature 27.3; 2 – feature 30; 3 – feature 7. All drawings A. Potoczny

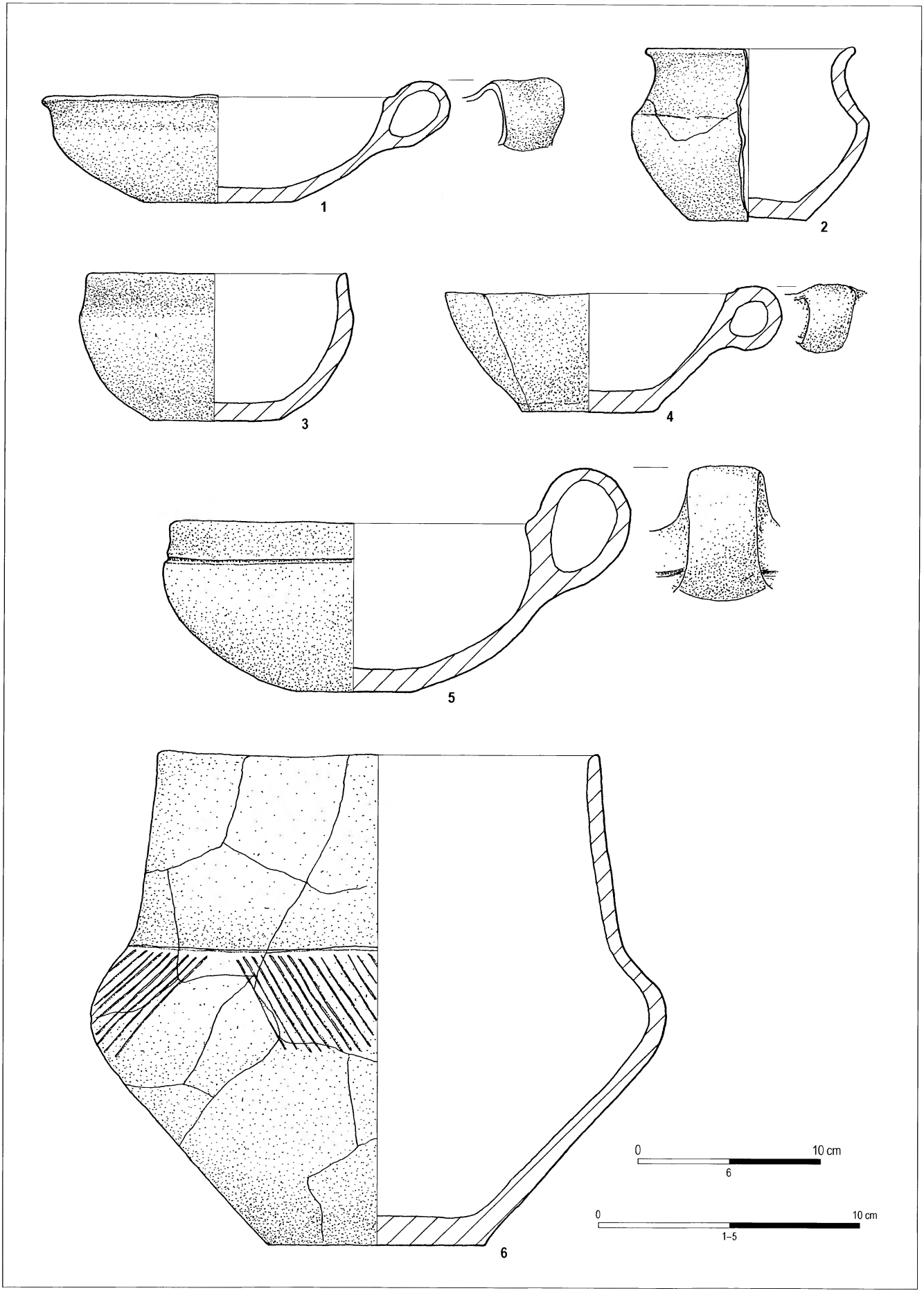

Ryc. 3. Ceramika z cmentarzyska w R y b i t w a c h , pow. lipnowski. 1 – ob. 8; 3 – 28.2; 5 – ob. 24.5; 6 – ob. 20.1; 2, 4 – bez numeru obiektu
Fig. 3. Pottery from the cemetery at R y b i t w y , distr. Lipno. 1 – feature 8; 3 – 28.2; 5 – feature 24.5; 6 – feature 20.1; 2, 4 – feature without number

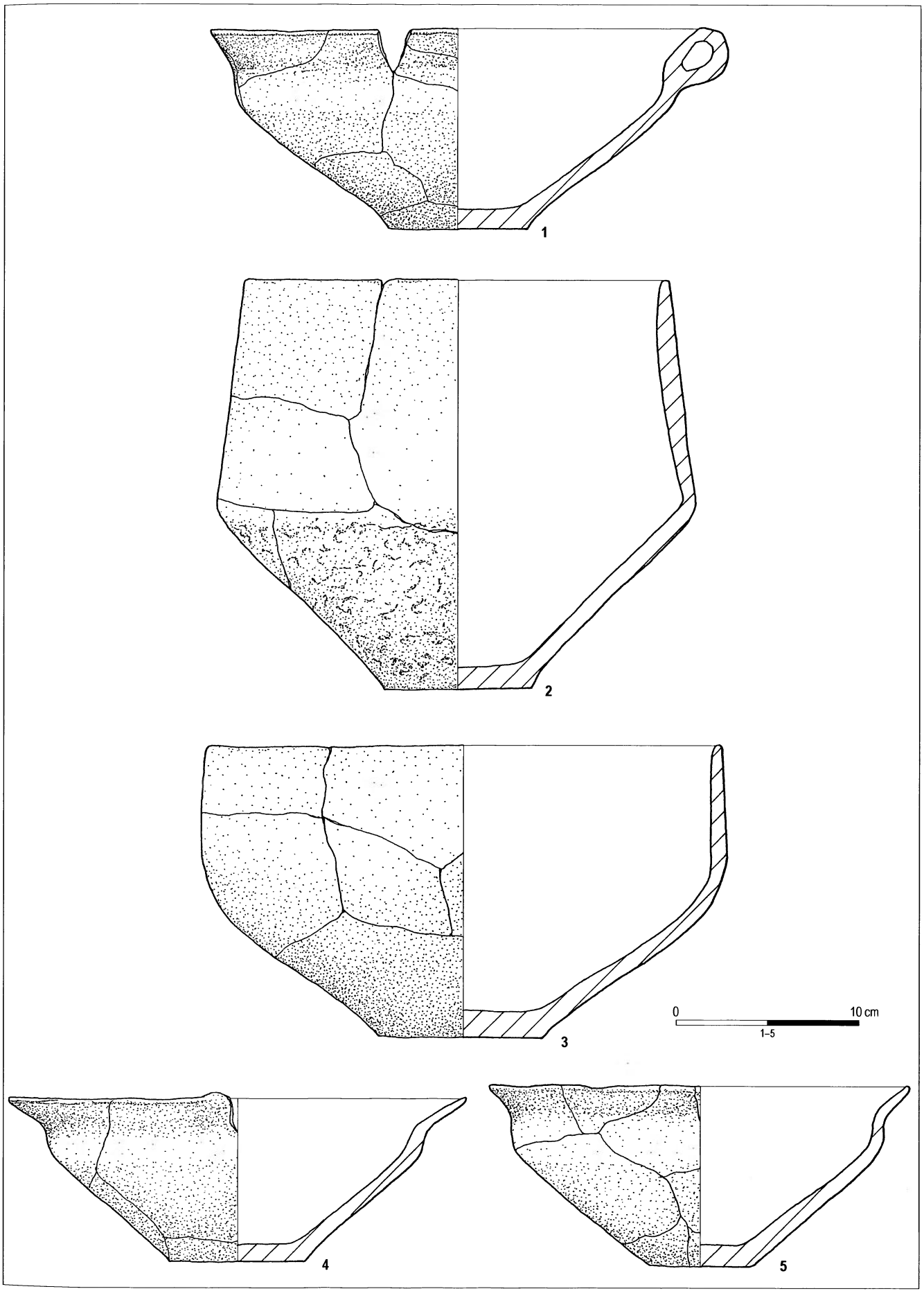

Ryc. 4. Ceramika z cmentarzyska w S i t n i e , pow. golubsko-dobrzyński. 2 – ob. 51b (?); 3 – ob. 10.3; 4 – ob. 9.2; 5 – ob. 11.2; 1 – bez numeru obiektu
Fig. 4. Pottery from the cemetery at S i t n o, distr. Golub-Dobrzyń. 2 – feature 51b (?); 3 – feature 10.3; 4 – feature 9.2; 5 – feature 11.2; 1 – feature without number

dość rzadką formę ceramiki, charakterystyczną przede wszystkim dla terenu Polski środkowej oraz Mazowsza i Podlasia (T. Węgrzynowicz 1973, s. 54, przyp. 156; J. Dąbrowski 1997, s. 32, mapa 8). Obydwa naczynia reprezentują odmianę B naczyń wazowatych w klasyfikacji T. Węgrzynowicz (1973, s. 31–32), opracowanej dla ceramiki kultury łużyckiej z terenu wschodniego Mazowsza i Podlasia, wydzieloną właśnie na podstawie obecności szerokiej kryzy przy wylewie. Na terenach na wschód od Wisły wyraźnie widoczne są dwa obszary występowania omawianej formy: północne Mazowsze (Kraszewo, kh. 1, gr. 17 – J. Miśkiewicz 1968, ryc. 9a; Ożumiech – T. Purowski 2001, ryc. 2:8.9?.11; Zeńbok, kh. 1 – J. Dąbrowski 1958, tabl. XXVIII:4) oraz Podlasie na wysokości środkowego biegu Bugu[7] (Kamionka Nadbużna, gr. 1 – T. Węgrzynowicz 1968, ryc. 4a; Nur Kolonia, gr. 39, 49 – T. Węgrzynowicz 1970, ryc. 8l, 13f; Ołtarze-Gołacze, jama 42, 44 oraz luźne – T. Węgrzynowicz 1972, ryc. 5l, 10b.f). Pojedyncze egzemplarze znane są także z grupy chełmińskiej (Kijewo – J. Chudziakowa 1974, tabl. XIV:1, Łysomice – J. Dąbrowski 1997, ryc. 28c). Większość stosunkowo dobrze zachowanych naczyń wazowatych z kryzą jest zdobiona w górnej partii brzuśca poziomymi i ukośnymi żłobkami (Kraszewo, Nur Kolonia, gr. 39, Ożumiech, Łysomice), w wyjątkowych przypadkach ornamentowana jest również kryza (Nur Kolonia, gr. 49, Ołtarze-Gołacze – T. Węgrzynowicz 1972, ryc. 5l). Za rodzaj zdobienia należy również uznać małe pseudouszka dolepione w miejscu przejścia szyjki w brzusiec na naczyniu z Rybitw (ob. 30 – ryc. 2:2). Dwa okazy z cmentarzyska w miejscowości Nur Kolonia (gr. 39 i 49) mają wyodrębnione niewielkie stopki (o pełnym przekroju i pierścieniowatą), jednak ze względu na małą liczbę takich naczyń zachowanych w całości trudno jest mówić tu o ich lokalnym wariancie.

Naczynia z kryzą datowane są zasadniczo na IV okres epoki brązu (J. Dąbrowski 1997, s. 32)[8]. Za formy najmłodsze, odnoszone nawet do połowy V okresu epoki brązu J. Dąbrowski (1997, s. 32) uznaje egzemplarze o lekko ukośnych kryzach, analogicznie uformowanych jak w przypadku naczynia z ob. 7 z nekropoli w Rybitwach (Ryc. 2:3). Takie datowanie, choć intuicyjne, wydaje się w pełni uzasadnione, gdyż wspomniane wyżej okazy typologicznie raczej należy uznać za formy nawiązujące do naczyń z kryzą niż *stricte* im odpowiadające.

Z kolei naczynia dwustożkowe są powszechnie notowane na stanowiskach kultury łużyckiej, na północnym Mazowszu stanowiąc wręcz formę dominującą (por. T. Węgrzynowicz 1973, s. 55; J. Miśkiewicz 1973, s. 230; J. Dąbrowski 1959, s. 253; 1997, s. 28, 93, mapa 6). Grupa ta obejmuje zarówno okazy ostro profilowane jak naczynie z Sitna (Ryc. 4:2) oraz egzemplarze o zaokrąglonych brzuścach[9], analogiczne do naczynia z Rybitw (Ryc. 2:6). Datuje się je powszechnie na IV–V okres epoki brązu (por. T. Węgrzynowicz 1973, s. 54–55; J. Chudziakowa 1974, s. 15–16; J. Dąbrowski 1997, s. 30) przy czym za starsze, tj. charakterystyczne przede wszystkim dla IV okresu epoki brązu, uznaje się zazwyczaj naczynia ostro profilowane. Okazy o zaokrąglonych brzuścach stanowią formy bardziej długotrwałe, sporadycznie notowane są nawet w zespołach datowanych na VI okres epoki brązu (por. J. Dąbrowski 1997, s. 30), jednak za schyłek okresu ich najczęstszego występowania przyjmuje się zazwyczaj koniec V okresu. Na późniejszą pozycję chronologiczną (tj. raczej V niż IV okres epoki brązu) naczynia z Rybitw wskazuje również zdobienie – dla okazów starszych charakterystyczne są szerokie, miękko ryte żłobki, zaś na młodszych egzemplarzach dominuje ornament geometryczny w formie linii rytych (por. T. Węgrzynowicz 1973, s. 42).

Równie powszechnie w materiale z cmentarzysk łużyckich spotykane są misy i czerpaki[10] różnych typów (por. np. J. Dąbrowski 1997, s. 23, 34–38). Większość z nich (np. misy stożkowate) to formy długotrwałe, występujące na omawianym terenie począwszy od IV okresu epoki brązu. Odrębny typ reprezentują jedynie trzy misy z Sitna (Ryc. 4:1.4.5), charakteryzujące się silnie rozchylonym wylewem i ostrą linią profilową (odmiana A według T. Węgrzynowicz 1973, s. 36–37). Zbliżona do nich w formie jest głęboka misa z odtrąconym uszkiem z Rybitw, ob. 27.3 (Ryc. 2:1). W literaturze powszechnie określane są jako „misy profilowane" bądź „misy esowate". Analogiczne okazy mis znane są m. in. z osad kultury łużyckiej w Miszewku Strzałkowskim (ob. 11, 20, 21, 24, 36, 39 – J. Miśkiewicz 1964, s. 168, ryc. 8f, 11f.k, 13b.g, 17b.p) i Grodni (J. Dąbrowski 1997, ryc. 14a) oraz z cmentarzyska w Kraszewie (kh.1, gr. 22, 23 – J. Miśkiewicz 1968, ryc. 11b, 12c) na północnym Mazowszu. Według T. Węgrzynowicz (1973, s. 36–37, 57–58) ich metryka jest bardzo wczesna, sięgająca bowiem schyłku III okresu epoki brązu. Egzemplarze o łagodnym profilowaniu autorka uznaje za typologicznie młodsze, charakterystyczne dla IV i V okresu epoki brązu, zaś ostro profilowane misy datuje zasadniczo na schyłek III i IV okres. Odmiennego zdania jest J. Dąbrowski (1997, s. 36), dla którego profilowane misy o esowatym profilu stanowią formę młodszą od okazów łagodnie profilowanych, uznanych przez niego za „klasyczne". Ich

[7] Widoczne skupienie „nadbużańskie" wydaje się być uwarunkowane przede wszystkim dość dobrym stopniem rozpoznania archeologicznego tego obszaru.

[8] T. Węgrzynowicz (1973, s. 53–54) datowała je nawet, na podstawie analogii z grupy środkowopolskiej kultury łużyckiej, na drugą połowę III i IV okres epoki brązu. Obecnie jednak Autorka, której pragnę w tym miejscu serdecznie podziękować za konsultację materiałów z Rybitw i Sitna, skłania się ku chronologii przyjmowanej dla tej formy naczyń przez J. Dąbrowskiego.

[9] W przypadku tych naczyń w literaturze spotkać można kilka, stosowanych nieraz wymiennie, określeń. W klasyfikacji T. Węgrzynowicz (1973, s. 31, 33) naczynia dwustożkowe o wyodrębnionym brzuścu z zaokrąglonym załomem zaliczone zostały do grupy naczyń wazowatych (odmiana A), zaś jako dwustożkowate określono jedynie *naczynia przypominające kształtem dwa stożki ścięte stykające się podstawami*. Podobny podział zastosowany był również w opracowaniach J. Miśkiewicza (1973). Autor ten dokonał również podziału na naczynia dwustożkowe i dwustożkowate, charakteryzujące się łagodnie zaokrąglonym brzuścem, w odróżnieniu od ostro profilowanych naczyń dwustożkowych (J. Miśkiewicz 1964, s. 167).

[10] Są to kolejne dwie grupy naczyń o różnych, często wymiennie stosowanych określeniach. Pod terminem „czerpak" rozumiem, za T. Węgrzynowicz (1973, s. 39) i J. Dąbrowskim (1997, s. 23) płytkie naczynia z uchem wyciągniętym znacznie ponad krawędź wylewu.

chronologia została określona jako *nie najwcześniejsza*, zaś za dolną granicę ich występowania przyjęto schyłek IV okresu epoki brązu. Mimo różnych poglądów dotyczących genezy omawianej formy, jej datowanie zamyka się jednak w ramach IV okresu epoki brązu. Za przyjęciem takiej metryki przemawia również ich stylistyka, nawiązująca do charakterystycznego dla tego okresu silnego profilowania, czego najlepszym przykładem mogą być tu „klasyczne" formy naczyń dwustożkowych. Natomiast czerpaki o kształcie analogicznym do okazów z Rybitw (Ryc. 3:1.3), najliczniej notowane na stanowiskach grupy chełmińskiej, a jedynie sporadycznie spotykane na północnym Mazowszu (J. Dąbrowski 1997, s. 23, mapa 9), datowane są w ramach V i VI (HaC) okresu epoki brązu (por. J. Chudziakowa 1974, s. 28–30; K. Dąbrowski 1997, s. 23).

Do rzadkich form należy głębokie naczynie misowate z Sitna (Ryc. 4:3). Typologicznie jest ono zbliżone do łagodnie profilowanych naczyń dwustożkowych, charakteryzuje się jednak znacznie krótszą szyjką, co nadaje mu przysadzisty kształt. Nie znajduje dokładnych analogii w materiałach z północnego Mazowsza, za podobne można uznać jedynie dwa naczynia z kurhanu II na stanowisku 1 w Zeńboku (J. Dąbrowski 1958, tabl. XXIX:3.14), różniące się od okazu z Sitna znacznie ostrzejszym profilowaniem. Niemal identyczne egzemplarze pochodzą natomiast z dwóch cmentarzysk grupy chełmińskiej w Nowych Dobrach/*Neuguth* (H. Urbanek 1941, tabl. 2:4.6) i Mierzynie/*Petersdorf* (A. Żórawska, w druku). Obydwa stanowiska datowane są, na podstawie znanych z rysunków i ocalałych materiałów, na IV–V okres epoki brązu. Taką chronologię należy również przyjąć *per analogiam* dla naczynia z Sitna.

Ścisłych analogii brak jest również dla czarki z Rybitw (Ryc. 3:3). Nawiązuje ona formą do łagodnie profilowanych mis, jednak w przeciwieństwie do nich ma krawędź zachyloną do wewnątrz, nie zaś lekko rozchyloną na zewnątrz. Datować ją można, podobnie jak pozostałe znane z tego cmentarzyska naczynia, na IV–V okres epoki brązu.

Najwięcej wątpliwości dotyczących przynależności kulturowej i chronologicznej budzi miniaturowe naczyńko z Rybitw ze śladami wtórnego przepalenia (Ryc. 3:2). Do omawianego zbioru zostało zaliczone jedynie na podstawie dołączonej do niego metryczki, nie było natomiast opisane na brzuścu jak pozostałe okazy. Forma naczyńka jest w zasadzie zupełnie obca dla zespołów łużyckich, podobnie jak zwyczaj wtórnego przepalania ceramiki na stosie pogrzebowym. Jednocześnie jest to jedna z przewodnich form ceramicznych okresu późnorzymskiego w kulturze wielbarskiej. Można ją zaliczyć do grupy XVIII[11] wg klasyfikacji R. Wołągiewicza (1993, s. 19, 26–27), obejmującej zminiaturyzowane odpowiedniki szeroko rozpowszechnionych naczyń misowatych (tzw. *Schalenurne*). Należy się więc tu liczyć z dwoma możliwościami: albo metryczka została dołączona do omawianego naczynia omyłkowo albo naczyńko pochodzi ze wzmiankowanego w roczniku „Gothiskandza" grobu ciałopalnego z okresu wpływów rzymskich[12], co jednak wydaje się mniej prawdopodobne.

Jak już wspomniano na wstępie, brak jest jakichkolwiek informacji o obrządku pogrzebowym. Jedyną przesłankę może stanowić specyficzny sposób oznaczania naczyń (np. ob. 20.1 czy 27.3), wskazujący na większą liczbę naczyń (poza popielnicą) w grobach bądź też na groby zbiorowe (pod brukiem kamiennym?), charakterystyczne dla grupy północnomazowieckiej kultury łużyckiej (J. Dąbrowski 1997, s. 94).

* * *

Obydwa cmentarzyska położone są poza zasięgiem obszaru objętego zwartym osadnictwem ludności grupy północnomazowieckiej (J. Dąbrowski 1997, s. 93, 97, mapa 15). Można je zaliczyć do wyróżnionego przez J. Dąbrowskiego, słabo rozpoznanego lipnowskiego regionu osadniczego, o trudnej do jednoznacznego określenia przynależności do sąsiadujących grup kultury łużyckiej (tj. chełmińskiej, północnomazowieckiej i wschodniowielkopolskiej). Postulowane silne związki z grupą wschodniowielkopolską – tak zaklasyfikowana została położona niedaleko Rybitw nekropola w Chełmicy Dużej (IA 1968, s. 64–65; A. Kośko 1979, s. 210–211, przyp. 606) – nie znajdują uzasadnienia w prezentowanym materiale, wykazującym raczej zbieżności z grupą północnomazowiecką i ewentualnie chełmińską; należy tu jednak pamiętać, że ocalałe zabytki stanowią zapewne niewielką część pozyskanego na obu nekropolach materiału. Być może pojedyncze stanowiska z ceramiką o cechach stylistycznych i technologicznych charakterystycznych dla grupy wschodniowielkopolskiej (Chełmica Duża czy położone dalej na wschód Stępowo) są śladami migracji niedużych grup ludności na prawy brzeg Wisły. Z omawianego rejonu znanych jest zaledwie kilka cmentarzysk łużyckich (J. Dąbrowski 1997, mapa 4), przy czym niestety większość tylko z lakonicznych wzmianek i bardzo wyrywkowych publikacji (Kłokock – R. Jakimowicz 1923, s. 223; Trzebiegoszcz – K. Jażdżewski 1936; Cieluchowo – R. Jakimowicz 1929, s. 275; Frankowo – B. Zielonka 1963, s. 30). Z kolei liczne znaleziska ceramiki łużyckiej w ramach badań AZP (J. Dąbrowski 1997, mapa 3) wskazują na dość zwarte osadnictwo w epoce brązu na tym obszarze. Oczywista wydaje się tu zatem konieczność intensyfikacji badań, ze szczególnym uwzględnieniem różnokierunkowych impulsów, tak charakterystycznych dla obszarów pogranicza kulturowego.

Mgr Aleksandra Żórawska
Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
ul. Długa 52
00-241 Warszawa

[11] Dokładnie typ XVIIIC, do którego zaliczono ostro profilowane miseczki z wklęsłą linią profilu w górnej i wypukłą w dolnej partii naczynia (R. Wołągiewicz 1993, s. 19).

[12] Dopisek *wandalische*, sugerujący raczej kulturę przeworską, może tu być mylący.

BIBLIOGRAFIA

Dąbrowski, J.

1958 Dwa cmentarzyska kultury łużyckiej w Zeńboku, pow. Ciechanów, MS III, s. 85–100.

1959 Cmentarzysko z Szydłowa, pow. Mława na tle kultury łużyckiej na Mazowszu północnym, MS V, s. 233–257.

1997 Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce, Białystok.

Chudziakowa, J.

1974 Kultura łużycka na terenie międzyrzecza Wisły, Drwęcy i Osy, Warszawa-Poznań.

Jakimowicz, R.

1923 Sprawozdanie z działalności Państw. Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych na Okręg Warszawski za rok 1922, WA VIII, s. 201–224.

1929 Sprawozdanie z działalności Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych Okręgu Warszawskiego za lata 1924–1926, WA X, s. 270–280.

Jażdżewski, K.

1936 Cmentarzysko kultury łużyckiej i „baba" w Trzebiegoszczy, w pow. lipnowskim, ZOW XI, s. 157–158.

Kośko, A.

1979 Rozwój kulturowy społeczeństw Kujaw w okresach schyłkowego neolitu i wczesnej epoki brązu, Poznań.

Miśkiewicz, J.

1964 Osada kultury łużyckiej z miejscowości Miszewko Strzałkowskie, pow. Płock, WA XXX, s. 150–174.

1968 Cmentarzysko kultury łużyckiej w miejscowości Kraszewo, pow. Ciechanów, WA XXXIII, s. 303–314.

1973 Cmentarzysko kultury łużyckiej z miejscowości Ożumiech, pow. Przasnysz, WA XXXVIII, s. 209–233.

Purowski, T.

2001 Wstępne wyniki badań przeprowadzonych w latach 1980, 1982–1984 na cmentarzysku kultury łużyckiej w Ożumiechu, na północnym Mazowszu, (w:) W. Nowakowski, A. Szela (red.), Officina Archaeologica Optima. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin, Światowit, Supplement Series VII, Warszawa, s. 179–184.

Urbanek, H.

1941 Die frühen Flachgräberfelder Ostpreußens, Königsberg-Berlin.

Węgrzynowicz, T.

1968 Cmentarzysko kultury łużyckiej w Kamionce Nadbużnej, MS XI, s. 209–248.

1970 Cmentarzysko w miejscowości Nur Kolonia, pow. Ostrów Mazowiecka, WA XXXV, s. 69–83.

1972 Osada z IV okresu epoki brązu w Ołtarzach-Gołaczach, pow. Ostrów Mazowiecka, WA XXXVII, s. 139–169.

1973 Kultura łużycka na Mazowszu wschodnim i Podlasiu, MSiW II, s. 7–126.

Wołągiewicz, R.

1993 Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym, Szczecin.

Zielonka, B.

1963 Zarys dziejów polskich badań archeologicznych na ziemiach województwa bydgoskiego, „Rocznik Muzeum w Toruniu", I/3, s. 9–42.

Żórawska, A.

w druku Cmentarzysko grupy chełmińskiej kultury łużyckiej z dorzecza środkowej Osy z miejscowości Mierzyn, gmina Biskupiec, Barbaricum 7, Warszawa.

TWO UNKNOWN LUSATIAN CULTURE CEMETERIES IN DOBRZYŃ PROVINCE

SUMMARY

The Museum in Kwidzyn has in its keeping material from two Lusatian culture cemeteries studied by Waldemar Heym – for many years head of the *Heimatmuseum Marienwerder*: Rybitwy, comm. Bobrowniki, distr. Lipno and Sitno, comm. Zbójno, distr. Golub-Dobrzyń (former *Sittenfeld, Kr. Leipe*), both in *woj.* kujawsko-pomorskie (Fig. 1). Neither of these sites was ever published.

The cemetery at Rybitwy, investigated in 1940, figures in the inventory book of the *Heimatmuseum Marienwerder* under no. 3260 as *Rybitwy, Kr. Lipno, Gräberfeld d. Lausitzer*. The study of evidence from Rybitwy prepared by W. Heym pending publication in the successive annual issue of *Gothiskandza* was lost during the war. All that remains from pre-war research are nine vessels labelled "Rybitwy", now in the collection of the Kwidzyn Museum. As for the cemetery at Sitno, apart from five vessels from that site no information about the cemetery is found in archival records of W. Heym surviving in the Museum.

Pottery from Rybitwy and Sitno represents forms typical for Bronze Age period IV and V. Of special interest are two vase-shaped vessels with a broad rim from Rybitwy (Fig. 2:2.3). The only questionable piece is a miniature vessel from the same site showing traces of burning (Fig. 3:2) – a form wholly foreign in Lusatian Culture, but a distinctive form in Wielbark culture of the Late Roman period. Apparently, the piece in question was assigned to material from Rybitwy by accident.

Both sites are situated in the Lipno region of Lusatian Culture distinguished by J. Dąbrowski (1997, p. 93, 97, map 3), as yet poorly understood. Settlement in this area evades classification to any of the neighbouring groups of Lusatian culture (*ie* Kulmerland, Northern Masovia, Eastern Great Poland). Postulated strong links with the latter group are not substantiated by material presented in the present article; rather, they suggest convergence with the Northern Mazovian and possibly, the Kulmerland group; nevertheless, it should be remembered that the surviving artefacts form a mere fraction of evidence recovered at the two burial grounds.

tłum. A. Kinecka

AAC – „Acta Archaeologica Carpathica", Kraków
AAHung. – „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae", Budapest
AFB – „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsichen Bodendenkmalpflege", Berlin (Stuttgart)
APolski – „Archeologia Polski", Warszawa
AR – „Archeologické rozhledy", Praha
B.A.R. Int. Series – British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK – „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission", Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr. – „Bonner Jahbücher", Köln/Bonn
BMJ – „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern", Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...", Schwerin/Rostock/ /Berlin)
FAP – „Fontes Archaeologici Posnanienses" (wcześniej: „Fontes Praehistorici"), Poznań
Inf.Arch. – „Informator Archeologiczny. Badania rok ...", Warszawa
InvArch. – „Inventaria Archaeologica, Pologne", Warszawa-Łódź
JmV – „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte", Halle/Saale
JRGZM – „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz", Mainz
KHKM – „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", Warszawa
KSIA – Kratkie soobščenija Instituta archeologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA – Materialy i issledovanija po archeologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch. – „Materiały Archeologiczne", Kraków
MS – „Materiały Starożytne", Warszawa
MSiW – „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne", Warszawa
MSROA – „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego", Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemyśl/Tarnobrzeg)
MZP – „Materiały Zachodniopomorskie", Szczecin
PA – „Památky archeologické" (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné"), Praha
PArch. – „Przegląd Archeologiczny", Poznań
PMMAE – „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna", Łódź
PomAnt – „Pomorania Antiqua", Gdańsk
Prahistoria ziem polskich – Prahistoria ziem polskich, tom I: Paleolit i mezolit (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: Neolit (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom. III: Wczesna epoka brązu (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: Późny okres lateński i okres rzymski (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia – „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia" (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde"), Königsberg i.Pr.
PSAS – „Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland", Salisbury
PZ – „Praehistorische Zeitschrift", Berlin-New York
RArch. – „Recherches Archéologiques", Kraków
RB – „Rocznik Białostocki", Białystok
RO – „Rocznik Olsztyński", Olsztyn
SJahr. – „Saalburg Jahrbuch", Berlin-New York
SlA – „Slovenská archeológia", Bratislava
SovArch – „Sovetskaja Archeologia" (Советская археология), Moskva
SprArch. – „Sprawozdania Archeologiczne", Kraków
SprPMA – „Sprawozdania P.M.A.", Warszawa
WA – „Wiadomości Archeologiczne", Warszawa
ZNUJ – „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego", Kraków
ZOW – „Z otchłani wieków", Warszawa

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2003. Wydanie I. Nakład 600 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa